

บันทึกถึงระหว่างทางการเปลี่ยนผ่านจากความไร้รัฐ ไร้สัญชาติ และไร้สิทธิ ของคนมอญอพยพสามรุ่นในรัฐไทย

ดร.ณิ ไพบาลพานิชย์กุล
นักศึกษาระดับปริญญาเอก คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์^๑
๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๔
แก้ไขเพิ่มเติม ๖ ธันวาคม ๒๕๕๔

๑. เกริ่นนำ

แสนถึหรือสันที่หรือป่าสันที่ และครอบครัว
นับเป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจสำหรับนัก
กฎหมายด้านสถานะบุคคลและสิทธิ หรือพูด
ให้กว้างขึ้นก็คือคนที่สนใจกฎหมายระหว่าง
ประเทศแผนกคดีบุคคลในส่วนของสิทธิของ
บุคคลภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศ
แผนกคดีบุคคล รวมถึงคนทำงานในแวดวง
เรื่องนี้

เพราะชีวิตจริงของครอบครัวนี้ได้บอกเล่าให้เรียน-รู้จักถึงความเป็นคนไร้รัฐ ไร้สัญชาติ ไร้สิทธิ
นับตั้งแต่คนรุ่นที่หนึ่ง คือสันที่ หญิงชาวมอญผู้เป็นแม่ นายสอน ชายพม่าผู้เป็นพ่อ ซึ่งเดินเท้าอพยพเข้ามาใน
ประเทศไทย มาถึงคนรุ่นที่สองและสามคือลูกๆ ๕ คนและหลานอีกหนึ่งที่เกิดและเติบโตบนผืนแผ่นดินไทย
ชีวิตที่ดำเนินไปของคนทั้งสามรุ่นนี้ยังได้บอกเล่าถึงความพยายามที่จะเดินตามกติกาสังคมไทย (กฎหมาย
และนโยบายฉบับต่างๆ) เพื่อเปลี่ยนหรือพัฒนาสถานะที่ไร้รัฐ ไร้สัญชาติ ไร้สิทธิซึ่งติดตัวมานับตั้งแต่วันที่พวก
เขาปรากฏตัวในผืนแผ่นดินนี้

^๑ เอกสารประกอบการพัฒนาวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกหัวข้อ “แนวคิดทางกฎหมายในการพัฒนาและพิสูจน์สิทธิในสถานะ
บุคคล”

วัตถุประสงค์เริ่มต้นนั้นเกิดจากการต้องการพัฒนางานเขียนที่(ตั้งใจจะ)ชื่อว่า “สิทธิที่จะได้รับการรับรองตัว
บุคคลในทะเบียนบ้าน (ท.ร.๑๓) ศึกษากรณีครอบครัวนางแสนถึหรือสันที่ เนื่องจากเป็นผู้ตกหล่นนโยบายพัฒนา
สถานะบุคคลกลุ่มผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า” แต่กลับพบว่าข้อเท็จจริงของกรณีศึกษานี้มีความกระจัดกระจาย ไม่ต่อเนื่อง จึง
จำเป็นต้องบันทึกข้อเท็จจริงของกรณีศึกษานี้ก่อน โดยจะไม่ลึกลงถึงการวิเคราะห์ข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสิทธิ
ในสถานะบุคคลด้านต่างๆ ของกรณีศึกษา

บันทึกข้อเท็จจริงฉบับนี้ เขียนหรือเล่าเรื่องโดยอาศัยข้อมูลที่มีอยู่ ซึ่งเขียน รวบรวมโดยหลายบุคคล รวมถึงตัว
ผู้เขียนเองด้วย ในระหว่างการทำงานในฐานะนักกฎหมาย ให้กับสถาบันวิจัยและพัฒนาเพื่อเฝ้าระวังสภาวะไร้รัฐ (SWIT)

ขอขอบคุณอาจารย์กิติวรญา รัตนมณี สำหรับข้อมูลที่อยู่ในความรับผิดชอบระหว่างการดำเนินการให้ความช่วยเหลือ
ทางกฎหมายแก่สันที่และครอบครัว

๒. คนอพยพพรันทีหนึ่ง-นางแสนหรือสันที ชาวมอญ และนายสอน ชาวพม่า^๒

แสนหรือสันที (ไม่มีนามสกุล) หญิงชาวมอญ ซึ่งเกิดจากแม่ชื่อนางแฉะ และพ่อคือนายมี ชาวมอญ แห่งหมู่บ้านตำม เมืองมอญ ประเทศพม่า เธอเล่าว่าเธอเกิดปีจอ หรือปีพ.ศ.๒๔๘๓

แม่ของเธอเสียชีวิตเมื่อเธออายุประมาณ ๗ ปี เรียนหนังสือในระดับที่พออ่าน-เขียนภาษาพม่าได้พอใช้ ตอนอายุ ๑๒ ปี ตกจากบันไดทำให้มือข้างขวาถูกขูดแสบบาดลึก ทำให้มือขวาใช้การไม่ได้อย่างปกติ เมื่อพ่อเสียชีวิตทำให้เธอต้องไปอาศัยอยู่กับเพื่อนแม่ ชีวิตนับจากช่วงนั้น เธอเล่าว่า “หาได้ไม่พอกิน” เมื่อได้รับค่าชดเชยให้ไปทำงานในเหมืองแร่ฝั่งไทย เธอจึงตัดสินใจเดินทางเข้ามาในประเทศไทย

ตอนนั้นสันทีอายุประมาณ ๑๖ ปี หรือประมาณปีพ.ศ. ๒๕๐๕ เธอเดินเข้าไทยผ่านด่านตำบลปี่ลือก อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ที่นี่เธอได้พบกับนายสอน ชาวพม่า อยู่กินด้วยกัน-ตั้งท้องลูกคนแรก-แท้ง จึงย้ายไปอยู่ตำบลหินดาด อำเภอทองผาภูมิ และสันทีที่ตั้งท้องลูกคนที่สอง-คือเด็กชายเอมิต ต่อมาประมาณปี พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๗ หลังคลอดเอมิตได้ประมาณสามเดือน ครอบครัวเธอก็ย้ายมาอยู่ที่หมู่ที่ ๓ บ้านทุ่งก้างย่าง ตำบลไทรโยค อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี โดยมารับจ้างทำงานในไร่ของเจ้าแก้วพ่าย โขครายเอมิต เสียชีวิต

หลังจากเอมิต สันทีและสอนมีลูกด้วยกันรวม ๘ คน ได้แก่ ๑)เอมิต ๒)ปัจจรา ๓)เบญจพร ๔)อำพล ๕)สมิตร ๖)อดุลย์ ๗)ชาญชัย และ ๘)บุญชัย

ประมาณปีพ.ศ ๒๕๒๖-๒๕๒๗ ครอบครัวของสอนและสันที รวมถึงครอบครัวอื่นๆ ในบ้านทุ่งก้างย่าง ต้องทยอยย้ายออก เพราะ “ทหารขอให้ชาวมอญหรือคนที่เข้าเมืองผิดกฎหมายอพยพย้ายออกไปจากบ้านทุ่งก้างย่าง หลายครอบครัวจึงย้ายมาอยู่ที่บ้านวังกะ ซึ่งเป็นชุมชนมอญขนาดใหญ่ในอำเภอสังขละบุรี ต่อมาเกิดน้ำท่วม ชาวมอญส่วนหนึ่งจึงย้ายมาสร้างบ้านที่หม่องสะเทอ^๓”

สอนและสันที และลูกๆ อีก ๖ คน-ที่ยังมีชีวิตอยู่ คือปัจจรา เบญจพร อำพล อดุลย์ ชาญชัยหรือสัณชัย และบุญชัย-ก็เช่นกัน บ้านของพวกเขาตั้งอยู่ริมถนนสายห้วยมาลัย-สังขละ

• คนมอญอพยพที่ถูกบันทึกว่าเป็นผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า และมีสถานะเป็นราษฎรต่างด้าวของประเทศไทย

ที่บ้านหม่องสะเทอนี้เอง เมื่อทางอำเภอสังขละบุรี ดำเนินการสำรวจและจัดทำบัญชีรายชื่อบุคคลในบ้าน (พ.ถ.๒)^๔ สอน สันทีและลูกๆ ทั้ง ๖ คน (ได้แก่ต.ปัจจรา ต.เบญจพร ต.อำพล ต.อดุลย์ ต.ชาญชัย และต.บุญชัย) รวม ๘ คนจึงได้รับการสำรวจและจัดทำทะเบียนประวัติกลุ่มผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า และได้รับเอกสารพ.ถ.๒ และทะเบียนบ้านประเภทท.ร.๑๓ ฉบับสำเนาถือไว้เป็นหลักฐาน

ท.ร.๑๓ ฉบับสำเนา ระบุว่าสมาชิกครอบครัวทุกคนอาศัยอยู่ที่บ้านเลขที่ ๗๘๓ ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และได้รับการกำหนดเลขประจำตัวประชาชน ๑๓ หลัก ขึ้นต้นด้วยเลข ๖-๗๑๐๘-๐๐๐๓๙-XXX

อย่างไรก็ดี ก่อนที่สมาชิกทุกคนในครอบครัวจะได้รับการถ่ายบัตรประจำตัวกลุ่มผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า (บัตรสีชมพู) นายสอนได้เสียชีวิตลง ด้วยเอกสารติดตัวที่มีเพียง พ.ถ.๒ และท.ร.๑๓ ฉบับสำเนา-สันทีพาลูกๆ ย้ายออกจากบ้านหม่องสะเทอ มุ่งหน้าไปที่บ้านทุ่งก้างย่างอีกครั้ง อำพล อดุลย์ ชาญชัยหรือสัณชัย และบุญชัย ได้เข้าเรียนในโรงเรียนแถวบ้าน ส่วนปัจจราและเบญจพรไปรับจ้างตัดไม้ไผ่ขายที่บ้านบ้องดี อำเภอไทรโยค และช่วงนี้เองที่เบญจพรเสียชีวิตด้วยโรคไข้มาลาเรีย

^๒ เรียบเรียงจาก กิติวรา รัตนมณี อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, ข้อเท็จจริงของนางแสนและครอบครัว, ฉบับวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๔

^๓ ดูเพิ่มเติม ดร.ณิ ไพศาลพานิชย์กุล, ใครกัน? ที่จะมายืนยันว่า ลูกอีก ๔ คนของป้าสันเกิดที่อ.ไทรโยคจริง : บันทึกการทำงานเพื่อการจดทะเบียนการเกิด: กรณีครอบครัวป้าสันที ตอน ๒, ภายใต้โครงการ โครงการเพื่อพัฒนาองค์ความรู้และกลไกการทำงานเครือข่ายด้านสถานะบุคคลและสิทธิเพื่อการจดทะเบียนการเกิดถั่วหน้า (มกราคม – ธันวาคม ๒๕๕๓) ดำเนินการโดยสถาบันวิจัยและพัฒนาเพื่อเฝ้าระวังสภาวะไร้รัฐ (SWIT) โดยการสนับสนุนงบประมาณจากโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิต แรงงานข้ามชาติและผู้มีปัญหาสถานะบุคคล (คพรส.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.) สืบค้นได้ที่ <http://www.gotoknow.org/blogs/posts/383163>

และบันทึกการให้ถ้อยคำของนายเสวก วงษ์ขวัญเมืองและนางวรรณ วิชาสรี สอบและบันทึกปากคำ โดยดร.ณิ ไพศาลพานิชย์กุล เมื่อวันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๕๓ ในฐานะอนุกรรมการด้านสถานะบุคคลของผู้ไร้สัญชาติ ไทยพลัดถิ่น ผู้อพยพและชนพื้นเมือง ในคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.)

^๔ พ.ถ. ย่อมาจาก พลัดถิ่น

ประมาณปี ๒๕๓๓ ขณะที่ปัจฉิมวัยกับนายเล็ก ชายเชื้อสายมอญ จึงย้ายไปทำงานเป็นลูกจ้างในโรงงานพลาสติกแห่งหนึ่งในอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ส่วนแสนดีและลูกๆ คนอื่นๆ คืออำพล อุดลย์ ชายผู้ช่วย และบุญชัยย้ายที่อยู่อีกครั้ง โดยย้ายมาอาศัยอยู่ที่อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ จนถึงปัจจุบัน

๘ ธันวาคม ๒๕๓๗ ปัจฉิมวัยและนายเล็กมีลูกด้วยกันคือ เด็กชายวิษณุ โดยคลอดที่โรงพยาบาลบ้านโป่ง อำเภอบ้านโป่ง

ปี ๒๕๓๘ ปัจฉิมวัยและครอบครัวได้ย้ายมาอยู่กับแม่และน้องๆ ที่จังหวัดสมุทรปราการ

จนถึงปัจจุบัน ทุกคนอาศัยอยู่ที่บ้าน(ไม่มีเลขที่) ตำบลปากคลองบางปลากด อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ โดยที่ไม่ได้ย้ายกลับไปอำเภอสังขละบุรี หรือไม่ได้ย้ายไปที่ไหนอีกเลย

• คนไร้รัฐ (หรือแค่ 'เสมือนไร้รัฐ') ไร้สัญชาติ

และด้วยความที่สันดีและลูกๆ ไม่ได้อยู่ในพื้นที่บ้านหมองสะเทอ อำเภอสังขละบุรีในช่วงเวลาที่อำเภอสังขละบุรีดำเนินการถ่ายรูปผู้ได้รับการสำรวจฯ กลุ่มผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่าเพื่อจัดทำบัตรประจำตัวให้ ทำให้ไม่ได้รับบัตรประจำตัวประชาชนกลุ่มผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า

ผลที่ปรากฏในอีกหลายปีต่อมาก็คือ เลขประจำตัวสิบสามหลักที่ปรากฏในท.ร.๑๓ ฉบับสำเนาถูกจำหน่ายไปเมื่อใดไม่มีใครทราบ

ยิ่งไปกว่านั้นสันดีและลูกๆ มักไม่ค่อยนึกถึงพล.๒ และท.ร.๑๓ ฉบับสำเนา ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นเพราะวิถีชีวิตในเมืองหลวงที่แตกต่างจากพื้นที่ชายแดน-ที่ชุมชนไทยคุ้นเคยกับคนต่างด้าว เธอและลูกๆ กลัวที่จะหยิบมาพูดถึง หรือหยิบมาใช้ เพราะมันเท่ากับเป็นการตอกย้ำว่าพวกเขาเป็นคนต่างด้าว เป็นคนผิดกฎหมาย

ด้วยความ (เข้าใจผิดว่าพวกเขา) ไม่มีเอกสารแสดงตนเริ่มมีผลกระทบกับชีวิตประจำวัน คนในครอบครัวเริ่มถูกเรียกร้องให้แสดงเอกสารแสดงตน เช่นกรณีของสันดีในยามเจ็บป่วย

๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๒ สันดีป่วยป่วยเป็นโรคหัวใจโต มีอาการนำท่วมปอด มีอาการปวดท้องโดยไม่ทราบสาเหตุ สันดีไม่กล้าไปหาหมอ เพราะไม่มีเงิน การประสานงานเพื่อให้ความช่วยเหลือทางมนุษยธรรมจึงเริ่มต้นขึ้น^๔ ทางโรงพยาบาลพระสมุทรเจดีย์สวาทยานนท์ไม่ปฏิเสธคนป่วยไร้สัญชาติ แต่สันดีและครอบครัวยังกังวลเรื่องค่าใช้จ่าย แต่ด้วยผลของการประสานงาน ทางโรงพยาบาลรับปากว่าจะยกเว้นค่าใช้จ่าย หรือใช้ช่องทาง "สังคมสงเคราะห์" ของทางโรงพยาบาล

การได้รับการยกเว้นค่ารักษาพยาบาลด้วยเหตุที่เธออยากไว้ หรือพูดให้ชัดเจนขึ้นว่า-เป็นคนไร้สัญชาติที่อยากไว้ มันไม่ได้ทำให้สันดีสบายใจ เพราะมันหมายถึงความช่วยเหลือที่ยิ่งใหญ่ที่เธอไม่แน่ใจว่าจะตอบแทนกลับคืนไปได้อย่างไร

สิ่งที่สันดีและลูกๆ ไม่รู้ก็คือ เอกสารพล.๒ และท.ร.๑๓ ฉบับสำเนา มันสำคัญสำหรับทั้งครอบครัวเธอ เพราะมันคือหลักฐานที่ยืนยันว่าเธอและลูกๆ ไม่ใช่คนไร้รัฐ แต่เป็นราษฎรต่างด้าวของรัฐไทย ทั้งนี้ด้วยข้อเท็จจริงที่ว่าพ่อและแม่อพยพเข้าเมืองมาก่อนปี ๒๕๑๙ ย่อมเป็นข้อเท็จจริงที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลง ดังนั้นสิทธิในทะเบียนประวัติกลุ่มผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า รวมถึงสิทธิในทะเบียนราษฎรประเภท ท.ร.๑๓ จึงย่อมไม่สามารถถูกเพิกถอนได้เพียงเพราะพวกเขาไม่ได้รับบัตรประจำตัว^๖

ที่สำคัญปัญหาความไร้สัญชาติของเธอมิทางออกแล้ว

^๔ ดำเนินการให้ความช่วยเหลือและประสานงานกับทางโรงพยาบาลสมุทรปราการ โดยกิตติวรา รัตนมณี

อ่านเพิ่มเติมบันทึกการให้ความช่วยเหลือกรณีนี้ ดู กิตติวรา รัตนมณี และปิ่นแก้ว อุณแก้ว, **เมื่อป่าสันดี (แสนดี) คนไร้สัญชาติป่วยหนัก ...เราจะดูแลราษฎรไทยกัน อย่างไร? (ตอน ๑)**, วันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๒, สืบค้นได้ที่ <http://www.statelesswatch.org/node/213>

^๖ อ่าน ดรุณี ไพศาลพาณิชย์กุล, **สิทธิที่จะได้รับการรับรองตัวบุคคลในทะเบียนบ้าน (ท.ร.๑๓) ศึกษากรณีครอบครัวนางแสนดีหรือสันดี เนื่องจากเป็นผู้ตกหล่นนโยบายพัฒนาสถานะบุคคลกลุ่มผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า**, เอกสารประกอบการพัฒนาวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ฉบับเดือนพฤศจิกายน ๒๕๕๔ อยู่ระหว่างการปรับปรุง.

๓. คนรุ่นที่สอง-ลูกสาวและลูกชาย

สันทีและสอนมีลูกด้วยกันทั้งหมด ๘ คน

ประมาณ ๒๕๐๖-๒๕๐๗ เอมิตคือลูกคนแรก แต่เสียชีวิตตั้งแต่อายุไม่ถึงขวบ

ปีพ.ศ.๒๕๑๓ เธอคลอดลูกคนที่สอง-เด็กหญิงปัจจุรา หรือบุญมี

หนึ่งปีต่อมา หรือปีพ.ศ. ๒๕๑๔ เธอคลอดลูกคนที่สาม-เด็กหญิงเบญจพร

สามปีต่อมา หรือปีพ.ศ.๒๕๑๗ เธอคลอดลูกคนที่สี่-เด็กชายอำพล เธอจำได้ว่าเป็นช่วงก่อนปีใหม่

หนึ่งปีต่อมา หรือปีพ.ศ.๒๕๑๘ เธอคลอดลูกคนที่ห้า-เด็กชายสมิตร หลังคลอดไม่นาน เธอเสียชีวิต

ไป

หนึ่งปีต่อมา หรือปีพ.ศ.๒๕๑๙ เธอคลอดลูกคนที่หก-เด็กชายอดุลย์

หนึ่งหรือสองปีต่อมา เดือนมิถุนายน ประมาณปีพ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๒๑ เธอคลอดลูกคนที่เจ็ด-เด็กชายชายชัย หรือสัญญาชัย

สองหรือสามปีต่อมา วันอังคาร เดือนธันวาคม ปีพ.ศ.๒๕๒๔เธอคลอดลูกคนที่แปด-เด็กชายบุญชัย

มีเพียงลูกคนสุดท้ายคือบุญชัย เท่านั้นที่คลอดที่โรงพยาบาลท่าเรือ อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี นอกนั้นทั้งเจ็ดคน (รวมเสียชีวิต) หรือสี่คนที่ยังมีชีวิตอยู่จนถึงปัจจุบัน คือปัจจุรา(หรือบุญมี) อำพล อดุลย์ ชายชัย(หรือสัญญาชัย) เกิดหรือคลอดที่บ้านทุ่งก่าง่าง

พูดได้ว่า พี่น้องทุกคนอยู่ด้วยกันตั้งแต่เล็กจนโต หากจะมี-ที่พี่น้องต้องแยกกันอยู่บ้าง ก็เป็นเพียงช่วงเวลาสั้นๆ เมื่อครั้งที่บุญมีแยกออกไปอยู่กับสามี เวลานั้นสันทีและพี่น้องคนอื่นตัดสินใจย้ายมายังอำเภอพระสมุทรเจดีย์ แต่ไม่ถึงสองปีบุญมีและสามีก็พาลูกชายมารวมตัวกับสมาชิกทุกคน

- **การเริ่มต้นเข้าสู่กระบวนการพิสูจน์ว่าเป็น 'คนไทยตามมาตรา ๒๓' ของสี่พี่น้อง-บุญมี อำพล อดุลย์ และสัญญาชัย**

พี่น้องทั้งห้าคน-ปัจจุรา(บุญมี) อำพล อดุลย์ สัญชัย และบุญชัยเล่าถึงมาโดยตลอดว่า พวกเขาเกิดที่บ้านทุ่งก่าง่าง เกิดในประเทศไทยจริง มีคนรู้เห็นและยืนยันได้ แต่นั่นก็อาจนับได้ว่าเป็นเพียงคำพูดและคนที่ถูกอ้างถึง การพิสูจน์ว่าพวกเขาเกิดในประเทศไทยโดยเฉพาะเกิดก่อนวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕ จริงหรือไม่ มีความหมายมากขึ้น เมื่อพ.ร.บ.สัญชาติ ฉบับที่ ๔ พ.ศ.๒๕๕๑ ถูกประกาศบังคับใช้ เพราะหากสามารถพิสูจน์ได้จริง พวกเขาจะกลายเป็นคนไทยตามมาตรา ๒๓^๗ นั่นหมายความว่าพวกเขาได้รับการคืนสัญชาติไทย

แต่การพิสูจน์ว่ารุ่นลูกทั้งห้าคนเกิดในประเทศไทย และเกิดก่อนวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕ จริง ถูกแยกออกจากกันด้วยข้อเท็จจริงของแต่ละคน ด้วยเพราะพี่น้องสี่คนแรก คือ ปัจจุรา อำพล อดุลย์ และสัญญาชัยนั้นเกิดที่บ้าน ขณะที่บุญชัย น้องคนสุดท้ายคลอดที่โรงพยาบาล วิธีการรวบรวมพยานหลักฐานที่มีความแตกต่างกัน

^๗ มาตรา ๒๓ วรรค ๑ แห่ง พ.ร.บ.สัญชาติ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ.๒๕๕๑

“...บรรดาบุคคลที่เคยมีสัญชาติไทยเพราะเกิดในราชอาณาจักรไทยแต่ถูกถอนสัญชาติไทยตามประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๓๓๗ ลงวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๕ ข้อ ๑ และผู้ที่เกิดในราชอาณาจักรไทยแต่ไม่ได้สัญชาติไทย ตามประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๓๓๗ ลงวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๕ ข้อ ๒ รวมถึงบุตรของบุคคลดังกล่าวที่เกิดในราชอาณาจักรไทยก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับและไม่ได้สัญชาติไทยตามมาตรา ๗ ทวิ วรรคหนึ่งแห่งพระราชบัญญัติสัญชาติ(ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕”

สรุปก็คือ คนไทยตามมาตรา ๒๓ ได้แก่ บุคคลที่มีข้อเท็จจริงครบ ๔ ข้อคือ ๑) เป็นผู้ที่เกิดในประเทศไทย ๒) ได้รับผลกระทบโดยตรงหรือโดยอ้อมจากประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ ๓๓๗ ลงวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๕ ซึ่งหมายความว่า จะต้องเป็นบุคคลที่เกิดในประเทศไทยระหว่างวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ.๒๕๕๖ จนถึงวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๓๕ รวมถึงบุตรของบุคคลดังกล่าว ๓) เป็นบุคคลผู้อาศัยอยู่จริงในราชอาณาจักรไทยติดต่อกันโดยมีหลักฐานทางทะเบียนราษฎร และ ๔) เป็นผู้มีความประพฤติดี หรือทำคุณประโยชน์ให้แก่สังคมหรือประเทศไทย

การพิสูจน์ว่าเกิดในประเทศไทย กรณีคลอดที่บ้าน: บัจจรา(บุญมี) อำพล อดลย์ และสัญญาชัย

การเกิดของทั้งสี่พี่น้อง เริ่มต้นในปี ๒๕๕๓ โดยได้พบกับพยานบุคคลรวม ๘ คน (ทุกคนยังคงอาศัยอยู่ที่บ้านทุ่งก่างยาง อำเภอยะโยค) ต่างยืนยันว่าทั้งสี่พี่น้องเกิดในประเทศไทย แน่แน่นอนว่ามีกรทำบันทึกปากคำไว้^๘

ทีมชุดที่สอง^๙ ได้ลงพื้นที่อีกครั้งเพื่อเก็บข้อเท็จจริงเพิ่ม และได้พบกับพยานบุคคลอีก ๔ คน (เป็นผู้มีสัญชาติไทย) การยืนยันของพวกเขาถูกบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร^{๑๐} และถูกนำไปใช้เพื่อยืนยันเป็นเอกสารประกอบการร้องให้อำเภอยะโยค ออกหนังสือรับรองการเกิด (ท.ร.๒๐/๑)^{๑๑} ผลก็คืออำเภอยะโยคเชื่อว่าพวกเขาเกิดในประเทศไทยและเกิดที่บ้านทุ่งก่างยางจริง จึงมีดุลพินิจออกหนังสือรับรองการเกิด ท.ร.๒๐/๑ ให้

ปัจจุบันทั้งสี่คนอยู่ระหว่างการเตรียมตัวเพื่อยื่นคำร้องในฐานะคนไทยตามมาตรา ๒๓ กับอำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

การพิสูจน์ว่าเกิดในประเทศไทย กรณีคลอดในสถานพยาบาล: ก้าวที่ห้าของบุญชัย

ตามคำบอกเล่าของสันติผู้เป็นแม่ "บุญชัยคลอดยากเหลือเกิน มันไม่ยอมออกมาเสียที" นายสอนจึงตัดสินใจพาเธอมาหาหมอที่อำเภอยะโยค โดยพามาที่โรงพยาบาลท่าเรือ เพราะครั้งหนึ่งสอนเคยมารักษาโรคไข้เลือดออกที่นี่ ก่อนเธอกลับบ้านทางโรงพยาบาลได้มอบ "สมุดบันทึกสุขภาพ" ให้แก่เธอ

บุญชัย คลอดเมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๒๔

เอกสารดังกล่าวเป็นเอกสารตั้งต้นสำหรับคณะทำงานในการประสานงานกับโรงพยาบาลท่าเรือเพื่อขอเอกสารรับรองการเกิด หรือท.ร.๑/๑ ให้กับบุญชัย แม้ทางโรงพยาบาลจะไม่มีหลักฐานต้นฉบับ รวมถึงสมุดหน้าห้องคลอดที่รอดจากน้ำท่วมจะเหลือเพียงเล่มที่จัดทำขึ้นนับจากปี ๒๕๒๓ – ปัจจุบันเท่านั้น อย่างไรก็ตาม หลังจากการทำความเข้าใจและหารือกับทีมบริหารของทางโรงพยาบาล ผู้แทนของทางสถานพยาบาลโดยยอมรับว่าสมุดบันทึกสุขภาพนั้นเป็นเอกสารที่ทางโรงพยาบาลออกให้จริง และเชื่อได้ว่าบุญชัยมาคลอดที่โรงพยาบาลจริง จึงออกเอกสารท.ร.๑/๑ ให้^{๑๒}

^๘ ได้แก่ นางดี, นายแจ้ง, นายปี, นายดิน, นางมิตร และนางชินโท เป็นบุคคลที่ถือบัตรประจำตัวผู้ไม่มีสัญชาติไทย กลุ่มผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า และกลุ่มผู้หลบหนีเข้าเมืองจากพม่า, ดูเพิ่มเติมใน กิตติวรา รัตนมณี, **ข้อเท็จจริงของนางแสนดีและครอบครัว**, ฉบับวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๔, อ้างแล้ว.

สอบข้อเท็จจริงและบันทึกปากคำพยาน โดยกิตติวรา รัตนมณี โครงการบางกอกคลินิก ในฐานะคณะกรรมการด้านสถานะบุคคลของผู้ไร้สัญชาติ ไทยพลัดถิ่น ผู้อพยพ และชนพื้นเมือง ในคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.)

^๙ การลงพื้นที่ภายใต้โครงการพัฒนาต้นแบบการพิสูจน์สถานะบุคคลที่ตกหล่นจากการพิสูจน์สัญชาติพม่า กรณีนางสันติและครอบครัว คณะอนุกรรมการด้านสถานะบุคคลของผู้ไร้สัญชาติ ไทยพลัดถิ่น ผู้อพยพ และชนพื้นเมือง ในคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.)

คณะทำงานประกอบไปด้วย (๑) กิตติวรา รัตนมณี อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (๒) ดร.ไพศาลพาณิชย์กุล นักกฎหมาย สถาบันวิจัยและพัฒนาเพื่อเฟื่องฟูรัฐ ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะคณะกรรมการด้านสถานะบุคคลของผู้ไร้สัญชาติ ไทยพลัดถิ่น ผู้อพยพ และชนพื้นเมือง ในคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) (๓) นายวิวัฒน์ วงศ์สินนาค เจ้าหน้าที่ กสม. (๔) พวงรัตน์ ปฐมสิริรักษ์ นักกฎหมาย เจ้าหน้าที่ฝึกงานโครงการบางกอกคลินิก และ (๕) กรกนก วิวัฒน์ภูมิ นักกฎหมาย สถาบันวิจัยและพัฒนาเพื่อเฟื่องฟูรัฐ

^{๑๐} สอบข้อเท็จจริงและบันทึกโดยดร.ไพศาลพาณิชย์กุล ในฐานะอนุกรรมการด้านสถานะบุคคลของผู้ไร้สัญชาติ ในกสม.

^{๑๑} ดู ดร.ไพศาลพาณิชย์กุล, **ใครกัน? ที่จะยืนยันว่า ลูกอีก 4 คนของป้าสันเกิดที่อ.ไทรโยคจริง** : บันทึกการทำงานเพื่อการจดทะเบียนการเกิด: กรณีครอบครัวป้าสันที่ ตอน 2, ภายใต้โครงการเพื่อพัฒนาองค์ความรู้และกลไกการทำงานเครือข่ายด้านสถานะบุคคลและสิทธิเพื่อการจดทะเบียนการเกิดถั่วหน้า (มกราคม – ธันวาคม ๒๕๕๓) ดำเนินการโดยสถาบันวิจัยและพัฒนาเพื่อเฟื่องฟูรัฐ (SWIT), อ้างแล้ว

สืบค้นได้ที่ <http://www.gotoknow.org/blogs/posts/383163>

^{๑๒} ดู ดร.ไพศาลพาณิชย์กุล, ย้อนเวลา ๒๙ ปี เพื่อตามหาเอกสารรับรองการเกิด (ท.ร.๑/๑) ให้บุญชัย: บันทึกการทำงานเพื่อการจดทะเบียนการเกิดถั่วหน้า: กรณีครอบครัวป้าสันที่ ตอน ๑, ภายใต้โครงการ โครงการเพื่อพัฒนาองค์ความรู้และกลไกการทำงานเครือข่ายด้านสถานะบุคคลและสิทธิเพื่อการจดทะเบียนการเกิดถั่วหน้า (มกราคม – ธันวาคม ๒๕๕๓) ดำเนินการโดยสถาบันวิจัยและพัฒนาเพื่อเฟื่องฟูรัฐ (SWIT), อ้างแล้ว.

สืบค้นได้ที่ <http://www.gotoknow.org/blogs/posts/383097>

อย่างไรก็ดี มีข้อขัดข้องในกระบวนการขอให้หน่วยงานทะเบียนราษฎร คือสำนักทะเบียนท้องถิ่น เทศบาลเมืองท่าเรือพระแท่น จังหวัดกาญจนบุรี ออกเอกสารรับรองการเกิด หรือท.ร.๒๐/๑ โดยทางเทศบาลเมืองท่าเรือพระแท่นให้เหตุผลว่า ประการแรก-ไม่เชื่อว่าบัญชีคลอดที่โรงพยาบาลท่าเรือ และเอกสารบันทึกปากคำพยานที่ยื่นประกอบการขอท.ร.๒๐/๑ ประการที่สอง-มีความขัดแย้งกันเอง ซึ่งต่อมาได้มีการประสานให้อนุกรรมการสิทธิมนุษยชนด้านสิทธิและสถานะบุคคลฯ ออกหนังสือชี้แจงถึงความผิดพลาดดังกล่าวต่ออำเภอท่าเรือแล้ว^{๑๓} และประการที่สาม-ทางเทศบาลเมืองท่าเรือพระแท่น "เสนอ" ให้ทางอนุกรรมการสิทธิมนุษยชนด้านสถานะบุคคลและสิทธิฯ ดำเนินการตรวจดีเอ็นเอระหว่างบัญชีกับสันติผู้เป็นแม่^{๑๔}

ปัจจุบันอยู่ระหว่างการสอบพยานเพิ่มโดยอำเภอท่าเรือ^{๑๕}

๔. คนรุ่นที่สาม-วิษณุ บุญชา^{๑๖}

หลายคนอาจเคยได้อ่านจดหมายของเด็กชายวิษณุ บุญชา เด็กไร้สัญชาติที่บอกเล่าเรื่องราว "จากใจลูกและหลาน(วิษณุ)เพื่อแม่และยายไร้สัญชาติ (แม่บุญมีและยายสันติ)"^{๑๗} ในงานวันแม่ไร้สัญชาติเมื่อเดือนสิงหาคม ๒๕๕๙ เวลานั้นวิษณุอายุ ๑๒ ปี เรียนอยู่ชั้นประถมห้า ไม่มีเอกสารแสดงตนใดๆ เลย แม่บุญมีหรือป้าจรรยาผู้เป็นแม่จะคลอดวิษณุที่โรงพยาบาลบ้านโป่ง และได้รับหนังสือรับรองการเกิด (ท.ร.๑/๑) จากทางโรงพยาบาล แต่แม่ทำมันหายไป มันทำให้วิษณุกังวลใจ ทุกครั้งที่ทางโรงเรียนจะเรียกหลักฐานการเกิดรวมถึงทะเบียนบ้าน นอกจากนั้นในเดือนกันยายน ๒๕๕๙ วิษณุป่วยเป็นไส้ติ่งอีกเสบต้องเข้ารับการรักษาตัวที่โรงพยาบาล ก็กลายเป็นทุกข์ที่ต้องเผชิญของเด็กชายผู้ไม่มีเลข ๑๓ หลัก^{๑๘}

• ความไร้รัฐของวิษณุถูกแก้ไขในราวต้นปีพ.ศ.๒๕๕๒

ด้วยผลของมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๕๘ เรื่องยุทธศาสตร์การจัดการปัญหาสถานะและสิทธิของบุคคล วัตถุประสงค์ข้อหนึ่งของยุทธศาสตร์ฯ ก็คือ การแก้ไขปัญหาความไร้รัฐของคนไทยที่ปรากฏตัวในสังคมไทย ภายใต้กลไกความร่วมมือระหว่างหน่วยงานทะเบียนราษฎร คือ เทศบาลตำบลพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ และสถาบันการศึกษา คือ โรงเรียนป้อมนาคราชสวทยานนท์ เพื่อทำการสำรวจและจัดทำทะเบียนประวัติบุคคลให้กับเด็กที่ไม่มีเลข ๑๓ หลักหรือเด็กไร้รัฐ โดยผู้ได้รับการสำรวจจะได้รับการบันทึกในทะเบียนประวัติประเภทท.ร.๓๘ ก. ได้รับการกำหนดเลขประจำตัว ๑๓ หลัก ขึ้นต้นด้วยเลข ๐ มีสถานะเป็นบุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียน หรือเป็นราษฎรต่างด้าวของไทย

วันที่ ๑๗ สิงหาคม ๒๕๕๓ วิษณุก็ได้รับการกำหนดเลขประจำตัวประชาชน คือ ๐-๑๑๘๖-๘๙๐๐๐-XXX

^{๑๓} เนื่องจากมีความผิดพลาดในการบันทึกชื่อเท็จจริง และเอกสารที่ผิดพลาดดังกล่าวถูกยื่นประกอบการร้อง, สอบข้อเท็จจริง และบันทึกปากคำโดยดร.ณิ ไพศาลพานิชย์กุล และดำเนินการให้ความช่วยเหลือโดยประสานงานกับทางอำเภอท่าเรือโดยกิติวราญา รัตนมณี

^{๑๔} จะเห็นได้ว่ากรณีของบัญชีนี้ ไม่มีความจำเป็นต้องตรวจพิสูจน์ดีเอ็นเอกับสันติผู้เป็นแม่แต่อย่างใด เพราะการตรวจพิสูจน์ดีเอ็นเอนั้นมีไว้เพื่อพิสูจน์สายสัมพันธ์ระหว่างบุคคลผ่านหลักสายโลหิต ย่อมไม่สามารถพิสูจน์ถึงสถานที่เกิดที่เกิดในประเทศไทยจริงหรือไม่ หรือพิสูจน์ว่าเกิดก่อน ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕ หรือไม่ผู้เขียน

^{๑๕} หนังสือตอบหนังสือชี้แจงของอนุกรรมการด้านสถานะบุคคลและสิทธิฯ โดยสำนักทะเบียนท้องถิ่นเทศบาลเมืองท่าเรือพระแท่น ที่ กจ ๕๒๑๐๑/๑๖ ลงวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๕๔

^{๑๖} ขอขอบคุณอาจารย์กิติวราญา รัตนมณี คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ที่ช่วยเติมข้อมูล ในฐานะ "ผู้ดูแลเคสวิษณุ"

^{๑๗} วิษณุ บุญชา, จากใจลูกและหลาน (วิษณุ) เพื่อแม่และยายไร้สัญชาติ (แม่บุญมีและยายสันติ), เอกสารในงานวันแม่ไร้สัญชาติ, วันที่ ๙ สิงหาคม ๒๕๕๙, สืบค้นที่ <http://www.gotoknow.org/blogs/posts/43890>

^{๑๘} ชลฤทัย แก้วรุ่งเรือง, "เมื่อนุษย์ที่ไม่มีเลข ๑๓ หลัก ป่วยหนัก : กรณีของเด็กชายวิษณุ หลานยายเชื้อสายมอญที่เข้าเมืองปี ๒๕๐๖ ป่วยเป็นไส้ติ่งอีกเสบ (ตอนที่ ๑ และ ๒)", วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๙

สืบค้นที่ <http://www.gotoknow.org/blogs/posts/101597>

และ <http://www.gotoknow.org/blogs/posts/101887>

บันทึกถึงระหว่างทางการเปลี่ยนผ่านจากความไร้รัฐ ไร้สัญชาติ และไร้สิทธิของคนมอญอพยพสามรุ่นในรัฐไทย โดย ดร.ณิ ไพศาลพานิชย์กุล นักศึกษาปริญญาเอก คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๔ แก้ไขเพิ่มเติม วันที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๕๔

• **ไร้สัญชาติ แต่ไม่ไร้รัฐ ไม่ไร้สิทธิในหลักประกันสุขภาพแล้ว**

ระหว่างทางการพัฒนาสถานะบุคคลจากคนไร้รัฐ เป็นคนมีรัฐ กล่าวได้ว่า ความไร้รัฐ ไร้สัญชาติ ไร้สิทธิของวิชนได้กลายเป็น(หนึ่งในหลาย)กรณีศึกษาที่ผลักดันให้เกิดหลักประกันสุขภาพสำหรับคนไร้รัฐ ไร้สัญชาติ^{๑๙} และหลายแรงจากหลายฝ่าย^{๒๐} ส่งผลให้รัฐบาลมีมติคณะรัฐมนตรีเมื่อ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๓ เรื่องการให้สิทธิ(คืนสิทธิ)ขั้นพื้นฐานด้านสาธารณสุขกับบุคคลที่มีปัญหาสถานะและสิทธิ

จนถึงวันนี้เด็กในสถาบันการศึกษาเช่นกรณีของวิชน แม้จะไร้สัญชาติ แต่หากว่าเด็กฯ ได้รับการสำรวจและจัดทำทะเบียนประวัติบุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียน โดยทางสถาบันการศึกษาจนท้ายที่สุดได้รับการกำหนดเลขประจำตัวสิบสามหลักขึ้นต้นด้วยเลข ๐ ก็จะสามารถเข้าถึงหลักประกันสุขภาพได้

• **กระบวนการพิสูจน์ว่าเกิดในประเทศไทย และก้าวต่อไปในการพิสูจน์ว่าเป็นคนไทยตามมาตรา ๒๓**

นอกจากนี้ การขอให้โรงพยาบาลบ้านโป่งออกหนังสือรับรองการเกิดฉบับใหม่แทนฉบับที่สูญหายก็กลายเป็นกรณีศึกษาตัวอย่างให้คนไร้รัฐ ไร้สัญชาติคนอื่นๆ ได้อีก เพราะมันไม่ใช่เรื่องง่ายๆ เลย โดยเฉพาะกับเด็กไร้สัญชาติที่เกิดจากพ่อ-แม่ที่เข้าเมืองผิดกฎหมาย และทุกคนไม่มีเอกสารแสดงตนใดๆ เลย

เรื่องนี้เริ่มต้น-เมื่อประมาณปีพ.ศ ๒๕๕๑^{๒๑} และมีการตามต่อเนื่องอีกครั้งเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๓^{๒๒} ในที่สุด โรงพยาบาลบ้านโป่งก็ออกหนังสือรับรองว่าวิชนเกิด ณ สถานพยาบาลแห่งนี้จริง มันเป็นเอกสารจดทะเบียนเกี่ยวระหว่างเข้ากับประเทศไทย (จดทะเบียนโดยการเกิด) และเอกสารฉบับนี้ก็ทำให้วิชนสามารถขอเอกสารรับรองการเกิด (ท.ร.๒๐/๑) จากหน่วยงานทะเบียนราษฎร คือเทศบาลบ้านโป่ง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ได้^{๒๓}

ล่าสุด เมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๕๔ วิชนได้ไปยื่นคำร้องในฐานะคนไทยตามมาตรา ๒๓ กับเทศบาลตำบลพระสมุทรเจดีย์ อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ^{๒๔๒๔}

ปัจจุบันเจ้าหน้าที่เทศบาลกำลังดำเนินการรวบรวมพยานหลักฐานทั้งพยานเอกสาร พยานบุคคล เพื่อเสนอให้นายทะเบียนพิจารณา

^{๑๙} ปิ่นแก้ว อุณแก้ว โครงการเฝ้าระวังสถานะไร้รัฐ, โครงการสำรวจสภาพปัญหาการเข้าถึงและการใช้บริการสิทธิในสุขภาพของคนไร้รัฐ/ไร้สัญชาติ : กรณีศึกษา, โดยได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานวิจัยเพื่อการพัฒนาหลักประกันสุขภาพไทย (เพื่อสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข) กันยายน ๒๕๕๑, ดาวน์โหลดรายงานเต็มได้ที่ <http://gotoknow.org/blog/h4s>

^{๒๐} ดูเอกสารอื่นประกอบ

^{๒๑} “สถาบันวิจัยและพัฒนาเพื่อเฝ้าระวังสถานะไร้รัฐ, สถาบันวิจัยและพัฒนาเพื่อเฝ้าระวังสถานะไร้รัฐ (SWIT) ร่อนผลศึกษา และขอเสนอต่อสิทธิในหลักประกันสุขภาพของคนไร้รัฐ / ไร้สัญชาติ, สืบค้นได้ที่ <http://prachatai.com/journal/2010/01/27328>

^{๒๒} ดร.ณิ ไพศาลพานิชย์กุล, บันทึกถึง ..ก๊วเล็กฯ ของพวกเราเพื่อหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าของคนไร้สัญชาติ, วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓, สืบค้นได้ที่ http://www.archanwell.org/autopage/show_page.php?t=1&s_id=504&d_id=503

^{๒๓} ปิ่นแก้ว อุณแก้ว, “อีกก๊วของหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ผู้มีปัญหามาตราบุคคล (คนไร้รัฐไร้สัญชาติ)”, รายงานสถานการณ์ด้านสถานะบุคคลและสิทธิของผู้มีปัญหามาตราบุคคลประจำปี ๒๕๕๓, จัดทำโดยสถาบันวิจัยและพัฒนาเพื่อเฝ้าระวังสถานะไร้รัฐ, สำนักพิมพ์วิญญูชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๕๔, น.๓๙-๔๗.

^{๒๔} ดำเนินการให้ความช่วยเหลือโดยชลฤทัย แก้วรุ่งเรือง ภายใต้โครงการวิจัยการปรากฏตัวของคนไร้รัฐไร้สัญชาติในประเทศไทย โดย รศ.ดร. พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร และคณะ ภายใต้ทุนสนับสนุนของคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

^{๒๕} ดำเนินการให้ความช่วยเหลือโดยอาจารย์กิตติรญา รัตนมณี คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะอนุกรรมการสิทธิมนุษยชนด้านสิทธิและสถานะบุคคลของผู้ไร้สัญชาติ ไทยพลัดถิ่น ผู้อพยพ และชนพื้นเมือง ในคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.)

^{๒๖} ดำเนินการให้ความช่วยเหลือโดยอาจารย์กิตติรญา รัตนมณี คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะอนุกรรมการด้านสถานะบุคคลของผู้ไร้สัญชาติ ไทยพลัดถิ่น ผู้อพยพและชนพื้นเมือง ในกสม. ร่วมกับพวงรัตน์ ปรุ้มสิริรักษ์ นักกฎหมายประจำโครงการบางกอกคลินิกเพื่อให้คำปรึกษากฎหมายด้านสถานะและสิทธิบุคคล ภายใต้กองทุน ศ.คณิง ภาไชย คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

^{๒๗} เตรียมงานและประสานงานเบื้องต้นโดยอาจารย์กิตติรญา รัตนมณี คณะนิติศาสตร์ ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะอนุกรรมการด้านสถานะบุคคลของผู้ไร้สัญชาติ ไทยพลัดถิ่น ผู้อพยพและชนพื้นเมือง ในกสม.

^{๒๘} ดำเนินการให้ความช่วยเหลือโดยอาจารย์ชลฤทัย แก้วรุ่งเรือง คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา ร่วมกับพวงรัตน์ ปรุ้มสิริรักษ์ นักกฎหมายประจำโครงการบางกอกคลินิกเพื่อให้คำปรึกษากฎหมายด้านสถานะและสิทธิบุคคล ภายใต้กองทุน ศ.คณิง ภาไชย คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

๕. คำถาม ข้อจำกัด ปัญหาที่คนสามเจนเนอเรชันนี้ต้องเจอในแต่ละก้าวของการพัฒนาสิทธิในสถานะบุคคล

นับเป็นเวลา ๔๙ ปีของชีวิตสั้นที่ในประเทศไทย นับจากวันที่เธออพยพเดินทางเข้ามาในประเทศไทยในปีพ.ศ. ๒๕๐๕ จนถึงปัจจุบัน

ทั้งเป็นช่วงเวลาที่น่าไปสู่การเกิดและเติบโตของคนรุ่นที่สองและรุ่นที่สามของครอบครัวเธอ

ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว บันทึกฉบับนี้ยังไม่ได้ลงลึกในแง่ของการนำเสนอถึงการพัฒนาสิทธิในสถานะบุคคลด้านต่างๆ ของคนสามรุ่นแห่งครอบครัวนี้ รวมถึงปัญหาอุปสรรค ข้อจำกัดต่างๆ ที่ต้องเผชิญบนระหว่างทางการพัฒนาสิทธิในสถานะบุคคล

การติดตาม ศึกษาค้นคว้าเพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริง หรือได้มาซึ่งข้อเท็จจริงเพิ่มเติม การศึกษาค้นคว้ากฎหมาย นโยบายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในสถานะบุคคล การบังคับใช้กฎหมาย รวมถึงปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างทางการบังคับใช้กฎหมาย ยังคงดำเนินอยู่ต่อไป
